

vesszünk bele egyik oldalba se. A kérdés mindig ez: mennyire vagyok képes szembesülni a helyzettel, látni a helyzetet és azt tudatosan szolgálni? Általában mindig többre, mint amennyit józan eszem pillanatnyi reakciója vagy akár jó-szándéka diktálna. Ehhez azonban megállni és látni kellene! De ki és mit? Láthatatlan kiállításon vagyunk.

Kőbánya, 2015. fergeteg hava

*****

HEIDL GYÖRGY

“URAM, KIHEZ MENNÉNK?”

A KAFARNAUMI BESZÉD

Az egyház az évközi 17-21. vasárnapokon, tehát öt alkalommal (!) János evangéliumának hatodik fejezetét olvassa. Amikor ezt a szöveget hallgatjuk, érdemes tudatosítanunk, hogy az úgynevezett „jánosi közösség”, az az őskeresztény gyülekezet, amelyben a negyedik evangélium kikristályosodott, mélyen szakramentális szemléletű. A keresztségben újjászületettek eukharisztikus közösségének teológiája tükröződik az evangélium szerkezeti felépítésében, a nagy (búcsú)beszédekben, a példázatok jelképeiben és a hét csoda-elbeszélésben éppúgy, mint a feltámadás utáni eseménynek, a csodálatos halfogásnak a leírásában.

A víz borrrá változtatása a kánai menyegzőn, a tisztviselő fiának meggyógyítása Kafarnaumban, az inaszakadt meggyógyítása a Beteszda tónál, a kenyérszaporítás, a vízen járás, a vakonszületett meggyógyítása és Lázár feltámasztása önmagukon túlmutató csodajelek, amelyek az ősegyház legmélyebb hitét fejezik ki: a hitet abban, hogy vízből és Szentlélekből újjá lehet születni, és az átváltoztatott kenyér és bor közösségében az ember egyesülhet Istennel. Erről beszélt Jézus a művelt és erkölcsös Nikodémusnak (vö. Jn 3,5), és erről a bűnös és megvetett samáriai asszonynak, az első embernek, akinek kinyilatkoztatta önmagát (Jn 4,26).

A szinoptikusoktól eltérően János nem idézi fel az utolsó vacsorán az eukharisztia alapító szavait. Az ő evangéliuma a maga egészében eukharisztikus/szakramentális. Erről a hitről, erről a misztikáról nem csupán szövegek tanúskodnak, hanem képek is, az őskeresztény művészet: gyülekezeti házak (domus ecclesiae), baptisztériumok falfestményei, a katakombafestmények és szarkofágplasztikák, amelyeken a Jó pásztor alakja, a Jákob kútjánál történt találkozás és a jánosi csodajelenetek már a legkorábbi időktől kezdve feltűnnek. E jelenetek magyarázatai feltehetőleg már igen korán részét képezhették a

keresztségi katekéziseknek, amint arra a IV. század végéről fennmaradt katekézisekből következtethetünk (Szent Ambrus, Jeruzsálemi Szent Cyrill, Aranyszájú Szent János). A szóbeli oktatás során a csodákat részint a megkeresztelt élethelyzetének megvilágítására idézik fel (meghalt, de feltámadt, beteg volt, de meggyógyult, stb.), részint annak igazolására, hogy a keresztség vizének és az eukharisztia kenyérének és borának természetét a természetet a semmiből létrehozó isteni Ige képes átalakítani.

Ha az evangéliumot megformáló közösség hitét és tapasztalatát figyelmen kívül hagyjuk, nem nyílik meg számunkra Jézus talán legmegdöbbentőbb beszédének mély értelme. S ha ez nem történik meg, mi is azok számát gyarapítjuk, akiket mélységesen megbotránkoztatott és megbotránkoztat mindaz, amit Jézus az égből alászállt élő kenyérről (Jn 6,25-71) részben a kafarnaumi zsinagógában (6,25-59), részben tanítványai körében (6,60-71) mondott. A leírásból tudjuk: Jézus olyannyira pattanásig feszítette a húrt, hogy mire a beszéd végére ért, már csak tanítványainak legszűkebb köre maradt mellette. Ennek talán profetikus jelentése is van.

A zsinagógai beszéd közvetlen előzménye a Tibériás tavánál véghezvitkenyérszaporítás, amikor Jézus öt árpakenyérrel és két hallal jóllakított több, mint ötezer embert. A csodálatos esemény hatására a tömeg királlyá akarta tenni, ő azonban visszavonult a hegyre, este pedig a vízen járva elindult a tó túloldalán fekvő városba, Kafarnaumba. Másnap az emberek csodálkozva kérdezték tőle, miként jött át a városba (6,25), mire ő figyelmeztette követőit, hogy ne azért keressék, mert kenyeret adott nekik, és ne a romlandó eledelért fáradozzanak, hanem „azért az eledelért, amely megmarad az örök életre” (6,27).

A táplálék jelképrendszere a János szerinti evangéliumban különösen fontos szerepet kap. A kánai menyegzőn a bornak, a samáriai asszonnyal folytatott beszélgetésben a víznek, és most a kenyérnek nyilvánvalóan önmagán túlmutató jelentése van. Jézus már Samáriában, Jákob kútjánál szimbolikus értelemben beszél eledelről, amikor Szikarból visszatérő tanítványainak, akik enivalóért mentek el a városába (4,8), azt mondja: „Van nekem enivalóm, amiről ti nem tudtok. ... Az én eledelem az, hogy annak akaratát cselekedjem, aki küldött engem, hogy elvégezzem az ő művét” (4,32 és 34). A galileai Kafarnaumban e

kijelentés világos párhuzamaként azt mondja a tömegnek: „Isten tette az, hogy higgyetek abban akit ő küldött” (6,29). Mint Isten Küldötte igényt tart az emberek hitére, ezért megkérdezik tőle, milyen jelet visz végbe, hogy higgyenek neki. A kenyérszaporítás csodája kétségtelenül igazolta számukra Jézus küldetésének valódiságát, ő azonban nem egyszerűen Isten küldöttének mondja magát, hanem hozzáteszi ehhez: Isten műve abban áll, hogy őbenne higgyenek. Ki lehet tehát ez az ember? Miért követel magának feltétlen bizalmat, hitet, hűséget? Csak nem tekinti magát egyenlőnek Mózesrel? Ezért megkérdezik tőle: „Mit cselekszel? Atyáink mannat ettek a pusztában, amint írva van: «Égi kenyeret adott enni nekik»,» (6,30-31) Az egyes szám harmadik személy Mózesre vonatkozik. A manna említésével egyszersmind a Mózes által kapott Törvényre utalnak. Atyáik ezt kapták meg a Sinai hegyén, és ez a Törvény Izrael számára táplálék. Ha Jézus olyan küldött, mint Mózes volt, ha ő a második Mózes, azaz a Messiás, akkor a mannanak megfelelő ajándékot tud adni. Jézus ezt követő beszéde az idézett Exodus vers – „Égi kenyeret adott enni nekik” (16,4 vers összevonva a 16,15-el) – magyarázata, amelynek tehát két része van. Ennek megfelelően Jézus először az „égi kenyér” kifejezést értelmezi, majd az „evés” jelentését fejt ki. Közben hivatkozik egy prófétai versre – „Mindnyájan Isten tanítványai lesznek” – (Iz 54, 13 vö. Jn 6,45), és a magyarázatot az első idézetet értelmező összefoglalással zárja (6,58). A beszéd ily módon magán viseli a rabbinikus homíliák ismertetőjegyeit.

Beszéde elején kijelenti, hogy a mannat nem Mózes, hanem az ő Atyja adta, aki most az igazi mennyei kenyeret ajándékozza. Erre hallgatói így kérlelik: „Uram, mindenkor add nekünk ezt a kenyeret” (6,34). Kérdés, hogy anyagi kenyérré gondolnak-e, amint a modern kommentátorok túlnyomó része véli, vagy pedig megmaradnak a kenyér jelképes értelmezésénél. Ha az utóbbiról van szó, akkor azt várják Jézustól, hogy megadja nekik a törvény teljességét, vagyis azt, hogy „mindenkor” a törvény szerint cselekedjenek.

Jézus válasza mehökkentő:

„Én vagyok az élet kenyere. Aki hozzám jön, nem fog éhezni, és aki bennem hisz, sohasem szomjazik meg. De mondtam nektek, hogy bár láttatok engem, mégsem hisztek. Mindenki, akit nekem ad az Atya, hozzám jön, és aki hozzám jön, nem utasítom el, mert nem azért szálltam le a mennyből, hogy a magam akarátát tegyem, hanem annak akarátát, aki küldött engem. Annak, aki küldött engem, az az akarata, hogy el ne veszítsek semmit abból, amit nekem adott, hanem föltámasszam azt az utolsó napon. Mert Atyám akarata az, hogy mindenkinek, aki látja a Fiút és hisz benne, örök élete legyen; és én feltámasszam őt az utolsó napon” (35-40).

A folytatásból érzékelhető: Jézus idézett szavaiból a hallgatóság azt veszi ki, hogy a mester ugyan joggal nevezi magát kenyérnek, amennyiben a benne hívők számára olyan, mint az éhezőknek a kenyér, a

szomjazóknak a víz, ámde túl messzire megy, amikor azt állítja, hogy a mennyből szállt alá.

„A zsidók ekkor zúgolódní kezdtek ellene, mivel ezt mondta: »Én vagyok a kenyér, aki a mennyből szállt alá«, és azt mondták: »Nem Jézus ez, József fia, akinek ismerjük apját és anyját? Hogyan mondja most: ‘A mennyből szálltam alá’?«,» (41-42)

Mindössze azt a kijelentést értették szó szerint, hogy Jézus a mennyből szállt alá, s ezen megbotránkoztak, a másik gondolatot azonban, ti. hogy ő „élő kenyér” volna, nem tartották elfogadhatatlannak. Ezt és az ezzel kapcsolatos megjegyzéseket tehát képletesen értették. Jézus először válaszol a zúgolódóknak (43-47), majd megismétli a kenyérről mondottakat, mégpedig olyan határozottan és egyértelműen, hogy hallgatói elcsodálkoznak:

„Én vagyok az élet kenyere. Atyáitok mannat ettek a pusztában és meghaltak. Ez a mennyből alászállott kenyér, hogy aki ebből eszik, meg ne haljon. Én vagyok az élő kenyér, amely a mennyből szállt alá. Ha valaki ebből a kenyérből eszik, örökké él. A kenyér pedig, amelyet majd én adok, az én testem a világ életéért.” (48-51)

Ha a jelenlévők az imént csak „zúgolódtak”, immár vitatkozni kezdenek egymással. A vita tárgya az, hogy szó szerint érti-e Jézus, amit mond, vagy ismét képletesen beszél, más szóval: milyen értelemben adhatja eledelül a testét?

„Vitatkozni kezdtek erre a zsidók egymás közt, és ezt kérdezték: »Hogyan adhatja ez testét eledelül nekünk?«,» (52)

Ekkor már mindenki azt várja, hogy Jézus enyhíteni fog a csúnyán félreérthető megfogalmazáson, és felfedi szavainak rejtett jelentését. Ő azonban egészen másként cselekszik. Nemhogy nem enyhít szavain, hanem kizárja azok képletes értelmezését. Azzal az erős nyomatékkal kezdi válaszát, amit a különösen nagy súlyú tanítások előtt szokott mondani:

„Bizony, bizony mondom nektek: Ha nem eszitek az Emberfia testét, és nem isszátok az ő véré, nem lesz élet tibennetek. De aki eszi az én testemet, és issza az én vére, annak örök élete van, és én feltámasszom majd őt az utolsó napon” (53-54).

Ha a zsinagógában még ezek után is akadt olyan ember, aki kétségbe vonta, hogy Jézus saját, valóságos hús-vér testéről beszélt, az igencsak elámulhatott a folytatáson:

„Mert az én testem valóságos étel (aléthész esztin brószisz), és az én vérem valóságos ital (aléthész esztin poszisz). Aki eszi az én testemet, és issza az én vére, az bennem marad, és én őbenne. Amint engem küldött az élő Atya, és én az Atya által élek, úgy aki engem eszik, az is általam él. Ez az a kenyér, amely az égből szállt alá. Nem olyan, mint amit az atyák ettek és meghaltak; aki ezt a kenyeret eszi, örökké élni fog” (55-58).

Egyéb példabeszédektől (vö. Jn 10,1-11; 15,1-8) és könnyen félreérthető vagy valóban félreértett metaforák

(vö. Jn 3,3-21; 4,32-34) használatától eltérően a kafarnaumi zsinagógában elmondottakkal kapcsolatban Jézus nem jelzi, hogy szavait képletesen kellene érteni. Korábban, még Jeruzsálemben ezt kérdezte Nikodémustól: „hogyan fogjátok majd elhinni, ha mennyei dolgokról beszélek nektek?” (Jn 3,12), s lám, Kafarnaumban megkapjuk a választ: a mennyei kenyérről mondottakat csak képletes értelemben lennének hajlandók elhinni. A zsinagógát elhagyva tanítványainak szűkebb körével is megbeszéli az elhangzottakat. S valóban, ha valamikor, akkor e beszéd után igazán nagy szükség volt egy tisztázó beszélgetésre, hiszen a beszéd szó szerinti jelentése olyannyira botrányos, hogy még Jézus közvetlen tanítványait is felkavarja: „Kemény beszéd ez! Ki hallgathatja ezt?” (60). „Megbotránkoztat titeket?” – kérdezi tőlük. „Hát ha majd látjátok az Emberfiát fölmenni oda, ahol azelőtt volt? A szellem az, ami éltet, a test nem használ semmit. Az igék, amelyeket én mondtam nektek, szellem és élet.” (61-63)

Vajon azért, hogy szavait szellemnek és életnek nevezi, arra utal, hogy az élő kenyérről szóló beszédet szellemileg kell értelmezni? Ha így lenne, kérdés, hogy miért nem csillapította le a zúgolódó tanítványokat a „kemény beszéd” szellemi értelmének felfedésével? A folytatásból ugyanis kiderül, hogy azok a tanítványok, akik nem hittek neki, végleg elfordultak tőle – „Ettől fogva a tanítványai közül sokan visszahúzódtak, és már nem jártak vele” (66) –, s csak azok maradtak mellette, akik, noha nem tudták mire vélni szavait, hittek neki, mert, mint Péter mondja: „Uram kihez mennének? Az örök élet igéi nálad vannak. Mi hittünk, és megismertük, hogy te vagy az Isten Szentje.” (68) Miért hagyta Jézus odáig fajulni a dolgokat, hogy tanítványai közül sokan „visszahúzódtak tőle”? Miért nem mondta el nekik szavai képletes, szellemi jelentését?

Egyetlen logikus válasz kínálkozik ezekre a kérdésekre: a kafarnaumi beszédet szó szerint kell érteni. Annak a kijelentésnek tehát, amely a kafarnaumi zsidóktól kezdve Jézus tanítványain keresztül Zwingliig és napjaink keresztényeiig oly sokakat megbotránkoztatott, van szó szerinti jelentése! Nem kétséges, hogy szellemi jelentése is van, ámde az nem rombolja le, nem oldja fel a betű szerinti jelentést.

Jézus figyelmeztet arra, hogy szavai szellem és élet. Az egyházatyák egybehangzóan szellemi tanításként is értelmezik, és az eucharisztikus áldozat majdani megalapítására is vonatkoztatják ezt a beszédet, hiszen Jézus jövő időben mondja: „A kenyér pedig, amelyet majd én adok, az én testem a világ életéért.” A tanítványok az utolsó vacsorán (Mt 26,26-28; Mk 14,22–24; Lk 22,19-24; 1Kor 11,24-25) értették meg, hogy miként adhatja Jézus emberi testét eledelül: az átváltoztatott kenyérben és borban, amely szellem és élet. Az utolsó vacsora hálaadó felajánlása a valódi testi és szellemi kenyérszaporítás, saját testének, a mennyből alászállott élő kenyérnek szentségi megszaporítása az

eukharishtiában, aminek előképe a Tiberiásnál történt kenyérszaporítás, ahol az emberek „a kenyeret ették, miután az Úr hálát adott” (eukharisztéantzou tou Kuriou – Jn 6,23, vö. 6,11). Természetesen ugyanígy az utolsó vacsorán teljesedik be a kánai mennyegzőn végbement csoda, s minden bizonnal éppen erre utal Jézus rejtélyes válasza Mária megjegyzésére, mely szerint „nincs boruk”: „Mi dolgod, s mi dolgom ezzel, asszony? Még nem jött el az én óráim” (Jn 2,3), tudniillik szenvedésének órája.

A kafarnaumi beszédben tehát Jézus rendkívül szokatlan interpretációs módszer alkalmazására kénytelen rábírn hallgatóságát: a jelképes értelemről a szó szerinti értelem elfogadásáig akarja vezetni őket. Ez rendszerint éppen ellenkezőleg történik, hiszen az értelmező a közvetlen jelentéstől halad a közvetett jelentés felé. Jézus hallgatósága azonban eleve metaforikusan értelmezte a mester szavait, mivel azok olyasminek a megtételére szólították fel őket, ami egyszerűen képtelenség, istentelenség és a leggyalázatosabb bűn. Eleinte úgy értették, mintha Jézus azt mondta volna: a testem „bizonyos értelemben” kenyér, vagy „olyan, mint” a kenyér. Jézus azonban nem ezt mondta, és nem akarta, hogy hallgatósága így értse őt. Ezért visszavezeti őket a kijelentés közvetlen, szó szerinti értelméhez, amelyhez még akkor is ragaszkodik, ha az összes tanítvány elhagyja. János evangéliumának elbeszéléséből látjuk, hogy alig két nap alatt hogyan fordult el Jézustól több ezer ember. Csak férfiból több mint ötezer volt azok között, akik királlyá akarták tenni, mert jóllakatta őket a Genezáreti-tónál (6,10). Ráadásul a csoda híre pillanatok alatt elterjedt, úgyhogy másnapra még többen érkeztek arra a helyre, ahol a kenyeret ették (6,23), s mivel nem találták ott, utána mentek Kafarnaumba. A kafarnaumi zsinagógában elmondott beszéd végére azonban az előző nap árpakenyérrel jóllakatott sokaság hátat fordít az élő kenyérnek, s már csak a legszűkebb tanítványi kör marad Jézus mellett, de tőlük is megkérdezi: „Talán ti is el akartok menni?” (6,67).

Nem marad ott más, csak a tizenkettő, akik közül egy, mint az evangélista az elbeszélés végén hangsúlyozza, később árulója lett (6,72). Sem Júdás, sem Péter, sem a többi apostol nem értette még Kafarnaumban Jézus mondanivalóját. Péter és a többiek azért maradtak mellette, mert szilárdan hittek benne. Hitték, hogy ő „az Isten szentje”, és meggyőződésük volt az, hogy Jézusnál vannak „az örök élet igéi”, még ha ezeket az igéket szó szerint kell is érteni, ami olykor teljes képtelenségnek tűnik.